

Aantallen steltlopers in het Nederlandse binnenland in november 1993

Gerrit J. Gerritsen

Inleiding

Het is reeds geruime tijd bekend dat de Nederlandse getijdegebieden van zeer grote betekenis zijn voor doortrekkende en/of overwinterende steltlopers. Zo verbleven er in het Nederlandse deel van de Waddenzee in de herfst gemiddeld 678.000 exemplaren in de periode 1979-1990 (Zegers & Kwint 1992) en in de Zeeuwse en Zuidhollandse Delta pleisteren regelmatig 250.000 steltlopers (P.L. Meiningen).

Van de betekenis van het binnenland voor doortrekkende en/of overwinterende steltlopers is veel minder bekend. De volgende redenen zijn daarvoor denkbaar:

- de grote oppervlakte (21.550 km²) maakt integrale tellingen zeer lastig (LEI-DLO/CBS 1993).
- een deel van de soorten laat zich niet integraal tellen, zoals Watersnip en Bokje.
- het binnenland wordt ondergewaardeerd als pleisterplaats voor steltlopers.

De eerste aanwijzing voor onderwaardering kwam tijdens de eerste landelijke telling van Goudplevieren in november 1976, die een totaal van 405.000 exemplaren opleverde (Van Eerden & Key 1978). Een tweede aanwijzing kwam uit het landelijk onderzoek naar de Regenwulp. Tijdens de piek van de voorjaarsstrek bleken er in het binnenland in 1976-1978 tot 27.500 exemplaren te pleisteren (Van Dijk 1979).

Een landelijk onderzoek door de Nederlandse Steltloper Werk Groep (NSWG) naar kemphanenslaapplaatsen leverde in het voorjaar van 1976 een totaal van 11.600 exemplaren op (Koopman 1987). Wellicht de talrijkste steltloper in het binnenland, de Kievit, is echter nooit landelijk geteld. Om die reden organiseerde de NSWG in november 1993 de eerste landelijke telling.

Methode

In de nazomer van 1993 werd getracht voor alle provincies een coördinator te vinden. Deze coördinatoren hadden als taak tellers te vinden en van telformulieren te voorzien. Aan de tellers werd gevraagd een telgebied, variërend van enkele tot soms enkele tientallen vierkante kilometers systematisch te doorzoeken op steltloperconcentraties. Naast tellen werd de deelnemers gevraagd alle concentraties steltlopers te karteren. De tellers werd ook gevraagd van iedere

concentratie het gedrag (vliegend, foeragerend, rustend) en de biotoopkeuze op het formulier aan te geven (grasland of bouwland). Als voorkeurstelweekend werd 20/21 november geadviseerd.

De tellers stuurden de gegevens naar de provinciale coördinator die de totalen per provincie samenstelde en doorgaf aan de landelijk coördinator.

De Goudplevier lijkt als doortrekker echter sterk op zijn retour.

Foto: T.G. Tuinman.

Weersomstandigheden

Tellen in november heeft als voordeel dat soorten als Kievit en Goudplevier zeer geconcentreerd voorkomen, terwijl de vegetatie laag is waardoor de vogels goed te zien zijn. Een nadeel van novembertellingen is de kans op vorst of sneeuw waardoor deze steltlopers kunnen wegtrekken. De weersomstandigheden in november 1993 waren bijzonder ongunstig. In de provincies Gelderland, Zuid-Holland en Zeeland werden de tellingen een week voor het voorkeursweekend uitgevoerd in combinatie met de watervogeltellingen. In het weekend van 13/14 november was sprake van normale weersomstandigheden voor november. Na 15 november begon het 's nachts te vriezen en vanaf 20 november vroor het ook overdag, wat voor november uitzonderlijk is.

Resultaten

In dit artikel worden de aantallen gepresenteerd en geen uitwerkingen van gedrag en biotoopkeuze.

Bespreking van enkele soorten

Scholekster

Ruim 90% van het totaal werd in Zeeland geteld, waar de soort beperkt was tot graslanden in de directe omgeving van de zeearmen (Berrevoets & Meininger 1994). De kleine aantallen in Friesland (elf exemplaren) kunnen het gevolg zijn van de vorst. Groningen, de derde belangrijke pro-

vincie voor deze soort, werd niet geteld. Aangezien dit een eerste landelijke telling was, is vergelijking met oudere gegevens niet mogelijk.

Goudplevier

Alleen de provincies Zeeland, Zuid-Holland en Gelderland, die vóór de vorst zijn geteld, laten zich vergelijken met de eerste landelijke novembertelling in 1976 (Van Eerden & Key 1978).

	november 1976	november 1993
Zeeland	21.000	15.900
Zuid-Holland	43.100	11.100
Gelderland	7.200	2.410

In alle drie provincies dus lagere aantallen. Ook uit lange telreeksen uit Noord-Holland (Tanger 1993) en de IJsseldelta (G.J. Gerritsen) blijkt de Goudplevier sterk te zijn afgenomen als doortrekker in de herfst. Of deze afname exclusief is voor Nederland is niet bekend. Het enige vergelijkingsmateriaal is bekend uit Noord-Duitsland. In de kustgebieden van Niedersachsen werden op 30/31 oktober 1993 46.221 ex. geteld, tegen 39.791 op 25/26 november 1978, een toename van 16% (Flore et al 1994).

Kievit

Veruit de grootste aantallen (134.700) werden geteld langs de grote rivieren in Gelderland in het weekend van 13/14 november. Vooral in het westelijke rivierengebied en ten zuiden van Den Bosch waren enorme concentraties aanwezig

	FR	GR	DR	OV	GE	NH	ZH	FL	UT	NB	ZE	LI	TOT
Scholekster	11	0	0	9	57	25	23	0	9	0	1.400	2	1.536
Goudplevier	2.608	0	12	2.583	2.410	21.000	11.103	2.682	1.533	370	15.858	0	60.159
Kievit	5.509	0	41	10.068	143.661	41.500	47.504	13.078	21.065	40.918	37.279	4.451	365.094
Bonte Strandloper	6	0	0	17	0	39	0	0	0	0	0	1	63
Kemphaan	8	0	0	0	35	36	31	2	7	0	284	0	403
Bokje	0	0	1	10	6	0	0	0	0	0	0	0	17
Watersnip	13	0	7	238	341	0	53	1	56	2	0	3	714
Wulp	4.602	0	12	308	2.273	7.400	2.241	0	340	18	3.380	2	20.576
Tureluur	0	0	0	0	0	26	0	8	0	0	0	0	34
Zilverplevier	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	2
Witgatje	1	0	0	4	7	7	0	2	0	0	0	0	21
totalen	12.758	0	73	13.237	148.790	70.035	60.955	15.793	23.010	41.308	58.201	4.459	448.619

Tabel 1. Steltloper totaalen in het binnenland van Nederland in november 1993 (per provincie).

provincie	cultuurland	natuur	totaal	geteld	% geteld
Groningen	1668	50	1718	0	0
Friesland	2550	257	2807	1220	44
Drenthe	1644	112	1756	190	11
Overijssel	2112	124	2236	2012	90
Flevoland	959	245	1204	1000	83
Gelderland	2545	29	2574	2250	87
Utrecht	711	149	860	500	58
Noord-Holland	1382	163	1545	1514	98
Zuid-Holland	1433	87	1520	815	54
Zeeland	1224	142	1366	1228	90
Noord-Brabant	2732	46	2778	350	13
Limburg	1093	49	1142	93	8
totalen	20053	1497	21550	11172	52

Tabel 2. Overzicht van de getelde oppervlakten, in relatie tot de totale oppervlakte cultuurland en natuurgebied, per provincie (km²). Bron: LEI-DLO/CBS 1993.

Een binnenlands totaal van 20.600 Wulpen in november in ons land is beslist opzienbarend. Foto: A.C. Zwaga.

(Van den Bergh 1994). In de overige provincies waren de aantallen veel lager (zie verder bij discussie).

Wulp

Een binnenlands totaal van 20.600 exemplaren is beslist opzienbarend te noemen, zeker als wij er nog enkele duizenden bijtellen voor de niet getelde Groninger kleigraslanden. De grootste aantallen werden aangetroffen in Noord-Holland (7.400), Friesland (4.600), Zeeland (3.380) en Gelderland (2.270).

Volledigheid telling

In lang niet alle provincies is het gelukt volledige tellingen uit te voeren. In tabel 2 zijn de getelde oppervlakten in km² aangegeven (LEI-DLO/CBS 1993). Ruim de helft van Nederland is geteld.

Discussie

Het interpreteren van de resultaten is lastig door de sterke weersomslag tussen de twee telweekenden van 13/14 en 20/21 november, waardoor sterke wegtrek plaatsvond. De volgende voorbeelden illustreren de sterke wegtrek door de vorst. Een gebied van 80 km² in Noord-Holland werd zowel in het weekend van 13/14 als 20/21 november geteld. In het eerste weekend waren de totalen van Kievit, Goudplevier en Wulp respectievelijk 44.000, 11.200 en 1.100 exemplaren en in het tweede weekend 4.900, 3.300 en 950 exemplaren (informatie D. Tanger).

Een tweede illustratie voor massale wegtrek door de weersomslag komt uit Zuidwest-Friesland. Op 18 november, dus vóór het overdag begon te vriezen, werden op 80 km² 12.500 Kieviten en 6.100 Goudplevieren geteld (L. van den Bergh). Op 20 november, dus slechts twee dagen later, werden in een veel groter deel van Friesland (1.220 km²) nog slechts 5.500 Kieviten en 2.600 Goudplevieren geteld (De Waard 1994). Kieviten en Goudplevieren bleken dus zeer gevoelig voor vorst en Wulpen veel minder. Hierdoor hebben tussen 13/14 en 20/21 november naar schatting enkele honderdduizenden Kieviten en Goudplevieren ons land verlaten en zijn dus ongeteld gebleven. Hierdoor zijn in zeven provincies waar op 20/21 november is geteld, aantallen vastgesteld die veel lager zijn dan normaal. Voor Noord-Holland en de IJsseldelta waar telreeksen bestaan, is daar het volgende over te zeggen. Zo werden in Noord-Holland tijdens novembertellingen in de periode 1989-1992 gemid-

deld 62.600 Goudplevieren geteld, tegen 21.000 exemplaren tijdens deze telling. Voor de Kievit zijn deze aantallen 121.000 respectievelijk 42.000 stuks (Tanger 1993).

In de IJsseldelta was de situatie vergelijkbaar. Tijdens novembertellingen in 1990 tot en met 1992 werden gemiddeld 25.300 Kieviten en 3.300 Goudplevieren geteld. Tijdens deze telling waren de aantallen slechts 697 respectievelijk 196 stuks (G.J. Gerritsen). Het lijkt daarom verstandiger in 1994 de landelijke telling eerder te organiseren (inmiddels vastgesteld op 12 november) om het vorst risico te beperken.

Een tweede aanbeveling voor een beter telresultaat is het zo veel mogelijk koppelen van de telling aan andere telprojecten. Zo worden in grote delen van het land rond de 15de van iedere maand in het binnenland zwanen en ganzen geteld. Door deze koppeling moet het mogelijk zijn de getelde oppervlakte te vergroten.

Ondanks de ongunstige weersomstandigheden en het ongeteld blijven van grote delen van ons land zijn de resultaten van de Kievit interessant. Nooit eerder is deze soort op zo'n grote schaal in ons land geteld. Het totaal van 365.000 stuks is de moeite waard en moet vooral als een stimulans worden gezien tot een betere telling.

Onder gunstige omstandigheden, nog geen wegtrek en meer dan 52% van het land tellen, lijkt een landelijk totaal van een half miljoen Kieviten zeker haalbaar.

Het totaal van ruim 20.000 Wulpen is spectaculair te noemen en beslist nog geen maximum gezien het ongeteld blijven van de provincie Groningen.

De Goudplevier lijkt als doortrekker echter sterk op zijn retour; nadere studie is gewenst of dit alleen een Nederlands verschijnsel is of dat er op populatieniveau negatieve ontwikkelingen zijn. Ook deze telling toonde de grote betekenis van het binnenland voor doortrekkende steltlopers aan en eveneens de behoefte aan nader onderzoek, gezien de veranderingen bij Goudplevier en Wulp.

Dankwoord

De telling werd uitgevoerd dankzij de enthousiaste inzet van enkele honderden tellers en de volgende provinciale coördinatoren: Hans de Waard (Friesland), Mennobart van Eerden (Flevoland), Peter Krijnen (Noordoostpolder), Peter Venema (Drenthe), Gerrit Gerritsen (West-

Overijssel), Peter van de Akker (Twente), Leo van den Bergh (Gelderland en grote rivieren), Jan van de Winden (Utrecht), Dirk Tanger (Noord-Holland), Cees Witkamp & Rob ter Horst (Zuid-

■ Gerrit J. Gerritsen, Julianastraat 40, 8019 AX Zwolle.

LITTERATUUR:

Bergh, L.M.J. van den (1994): Resultaten van de steltloper telling in de provincie Gelderland en langs de grote rivieren in november 1993. Intern rapport.

Berrevoets, C.M. & Peter L. Meininger (1994): Telling van steltlopers in het 'Zeeuwse binnenland' in november 1993. Rapport Rijksinstituut voor Kust en Zee, Middelburg.

Dijk, A.J. van (1979): Onderzoek naar het voorkomen van de regenwulp - *Numenius phaeopus* - in Nederland. Watervogels 4: 7-13.

Eerden, M. van & P. Key (1978): Resultaten van twee goudpleviertellingen (*Pluvialis apricaria*) in Nederland in november 1976 en april 1977. Watervogels 3: 182-191.

Flore, B.O., J. Fröhlich & Peter Südbek (1994): Wegzugbestände des Goldregenpfeifers (*Pluvialis apricaria*) in Niedersachsen - Ergebnisse einer landesweiten Synchronzählung am 30/31 Oktober 1993. Vogelkd. Ber. Niedersachs. 26: 17-26.

Koopman, K. (1987): Voorlopig verslag 1986 kemphanenproject. 1987. Intern rapport NSWG.

LEI-DLO/CBS (1993): Landbouwcijfers 1993. 's-Gravenhage.

Tanger, D. (1993): Steltloper telling in november 1992 in Noord-Holland. Rapport Stichting Vrijwillig Natuur- en Landschapsbeheer Noord-Holland, Haarlem.

Waard, H. de (1994): Steltloper telling in Friesland in november 1993. Intern rapport.

Zegers, P.M. & N.D. Kwant (1992): Vogeltellingen in het Nederlandse deel van het Waddengebied 1979-90. Sovon-rapport 1992/14.

Milieu-effectrapporten voldoen niet aan onderzoekseisen

Milieu-effectrapporten (MER) voldoen over het algemeen niet aan de voorwaarden van deugdelijk onderzoek. Dit blijkt uit een studie waarin tien recente rapporten - onder meer naar de hogesnelheidslijn - zijn beoordeeld. Het onderzoek werd uitgevoerd door drs. Th. Winfried de Valk en dr. Michiel S. de Vries van de Vakgroep Politologie en Bestuurskunde aan de Vrije Universiteit Amsterdam (020 - 6 718 543). De uitkomsten hiervan zijn begin september 1994 gepubliceerd in het wetenschappelijk tijdschrift 'Beleidswetenschap' (3): 274-304.

Uit het onderzoek blijkt onder meer dat samenvattingen van rapporten vaak de inhoud onvoldoende weergeven. De samenvatting kan een andere indruk over milieu-effecten geven dan het volledige rapport. De gemeten milieu-effecten maken niet of nauwelijks onderscheid tussen alternatieven, relevante criteria ontbreken vaak of worden herhaald gebruikt. Bovendien blijkt de betrouwbaarheid van de metingen van de milieu-effecten sterk te verschillen.

Dat niet aan de criteria wordt voldaan, is volgens de onderzoekers opmerkelijk omdat het geen buitengewoon zware eisen betreft. Ook blijken de overtredingen van deze eisen veelal ten gunste uit te vallen van de voorgenomen activiteit van een initiatiefnemer.

In vier van de onderzochte MER's worden milieuvriendelijke varianten niet op die merites beoordeeld waarvoor zij zijn bedoeld. De overeenkomst tussen tabellen en de tekst is soms aanwezig en door toevoeging van adjectieven ontstaat een vertekend beeld. Er bestaat bovendien geen overeenkomst tussen rapporten wat betreft de interpretatie van gegevens. In het ene rapport wordt bijvoorbeeld een milieuvriendelijke variant afgewezen vanwege een toename in de geluids-overlast van 2 dB(A), in een ander rapport wordt een voorgenomen activiteit niet als milieu-onvriendelijk gezien, omdat de geluidsoverlast met

Holland), Peter Meininger & Cor Berrevoets (Zeeland), C. van Seggelen (De Peel) & Ton Cuijpers (Limburgse Maas).

slechts 10-20 dB(A) toeneemt.

De onderzoekers pleiten voor meer standaardisatie van meting en interpretatie van milieu-effecten.

BP-Conservation Expedition Award 1995

Deze inmiddels traditionele competitie onder de beste veldstudies die zijn gericht op het beschermen van vogels, vindt ook in 1995 plaats. De competitie is uitgeschreven door BirdLife International en de Fauna and Flora Preservation Society en wordt gesponsord door British Petroleum. De projecten dienen een gezamenlijk initiatief van jonge vogelaars/ornithologen te zijn uit minimaal twee landen, waarbij de deelnemers uit het gastland een actieve rol moeten spelen. Het veldwerk moet zich bij voorkeur richten op mondiale vogelbeschermingsproblemen. Bijvoorbeeld op wereldschaal bedreigde vogelsoorten of vogelgebieden van mondiale betekenis. De inzendingstermijn sluit op 31 december 1994.

■ Voor meer informatie: Michael K. Poulsen, BirdLife International, Wellbrook Court, Girton Road, Cambridge, CB3 0NA, Groot-Brittannië, telefoon 00-44-223-277 318, fax 00-44-223-277 200.

Oud-NJNers om hulp gevraagd

In Het Vogeljaar 42 (2): 96 werd door de Stichting Ondersteuning en Stimulans-NJN (SOS-NJN) hulp gevraagd aan oud-leden van de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie om de huidige NJN financieel te steunen ten gevolge van het stopzetten van subsidies door de overheid. In een rondschrijven werd een onjuist gironummer vermeld dat door ons werd overgenomen. Het juiste gironummer moet echter zijn 305 608 te name van de Stichting SOS-NJN te 's-Graveland. Wij hopen dat alsnog bijdragen zullen binnenkomen.

■ Namens de Raad van Aanbeveling, dr. ir. Theo Quené, Leidsegracht 56, 1016 CN Amsterdam, 020 - 6 253 663.